

- ² Фурманская А.И. Новый эпиграфический памятник из Тире // СА. – 1960. – №4. – С.173–179.
- ³ Златковская Т.Д. Мезия в I–II вв. до н. э. – Москва, 1951. С.112.
- ⁴ Жебелев С.А. Северное Причерноморье. – Ленинград, 1953. С.38–39.
- ⁵ Ольвия. Античное государство в Северном Причерноморье. – К., 1999. – С.74.
- ⁶ Виноградов Ю.Г. Декрет в честь Антестерия и кризис Ольвийского полиса в эпоху эллинизма // ВДИ. – 1984. – №1. – С.69–71.
- ⁷ Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса. – Москва, 1989. С.245.
- ⁸ Ольвия. – С.379.
- ⁹ Скржинская М.В. Ольвиополиты и боспоряне в Афинах // ВДИ. – 2002. – № 2. – С.140–142.
- ¹⁰ Петерс Б.Г. Морское дело в античных государствах Северного Причерноморья. – Москва, 1982. – С.46–48.
- ¹¹ Виноградов Ю.Г. Синопа и Ольвия в V в. до н. э. // ВДИ. – 1981. – № 3. – С.49–79.
- ¹² Виноградов Ю.Г. Политическая история ... – С.170–171.
- ¹³ Азбунов М.В. Античная лоция ... – С.120.
- ¹⁴ Карышковский П.О. Ольвия и Херсонес по нумизматическим данным // Краткие сообщения Одесского Гос. Археологического музея. Одесса, 1965. – С.160–165.
- ¹⁵ Азбунов М.В. Античная лоция... – С.55–56, 113–114.
- ¹⁶ Виноградов Ю.Г. Политическая история... – С.154–155.
- ¹⁷ Тревер К.В. Ольвийская полихромная амфора 1901 г. // Материалы по археологии России. – № 36. – 1918. – Рис.2.
- ¹⁸ Скржинская М.В. Древнегреческие конные и атлетические агоны на Тендровской косе // «Університет». Историко-філософський журнал. Березень-квітень. – Київ, 2005. – С.12–22.
- ¹⁹ Зограф А.Н. Находки монет в местах предполагаемых святилищ на Черноморье // СА. – Т.7. – 1941. – С.154.
- ²⁰ Азбунов М.В. Античная лоция... – С.55–58.
- ²¹ Русяева А.С. Религия понтийских эллинов в античную эпоху. – К., 2005. – С.153.
- ²² Там само. – С.481.

The article examines sea routes between Greek states, directions of their connections, circle of practical knowledge of Olvia sailors.

Н.П.Лавріненко*

МЕДВЕДІВСЬКИЙ МИКОЛАЇВСЬКИЙ МОНАСТІР: ВІД ПЕРШИХ ЗГАДОК ДО XXI ст.

На основі архівних документів і власних польових досліджень автор висвітлює історію Медведівського Миколаївського монастиря, його участь у подіях Коліївщини та освітню діяльність, простежує розвиток монастирського архітектурного ансамблю.

Медведівський монастир розташовувався на одному з островів р. Тясмину, між селами Івківці та Ясківці, Новоселиця і Медведівка. До нього можна було потрапити шляхом, що пролягав від с. Медведівки до с. Новоселиці, а далі навпроти с. Івківці повертав ліворуч і спускався до річки Тясмин і через півкілометрову греблю вів до монастирських воріт. Сьогодні описаний шлях знищено, греблю розрівняли під час меліоративних робіт, а нове русло річки відділило монастирище від старого шляху. До середини 1970-х рр. до обителі можна було по-

---

* Лавріненко Назар Петрович – викладач кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

трапити по дерев'яному мосту, але з часом і його було зруйновано. Нині до місця розташування монастиря можна добратися або через Новосільський міст та польові стежки і «стрілочні» мости, або через с. Трушівці, звідки до монастирища веде широкий піщаний шлях через сосновий ліс, за яким розташоване с. Ясківці – сучасна, майже не вживана назва присілку с. Трушівці. Зараз на тому місці, де раніше був монастир, в оточенні сінокосів, на пустирі росте кілька вікових дерев. Єдиним нагадуванням про існування на цьому місці Медведівського Миколаївського чоловічого монастиря слугує встановлений місцевими жителями дерев'яний хрест.

На території монастирища можна знайти залишки цегли, глиняного посуду, гутного скла та інших предметів. Це свідчить про те, що там діяла славнозвісна обитель. Встановити її обриси допомагають кілька дерев та піщана дюна довкола монастирського двору. У середині двору, у низині близько 49°10'026" північної широти та 042°26'500" східної довготи бачимо чималу ділянку, густо вкриту кропивою. Це одне з найімовірніших місць розташування окраси обители – соборної Миколаївської церкви.

Історія Медведівського монастиря неодноразово привертала увагу науковців. Однією з перших розвідок, присвячених йому, є праця відомого церковного та громадського діяча другої половини XIX ст. П.Лебединцева «Медведовский Николаевский монастырь». Вона вийшла у світ у 1869 р.¹, а в 1870 р. її було опубліковано на сторінках Київських єпархіальних відомостей². У цій праці автор робить огляд історії зазначеної обители від часів її заснування до 1858 р., при цьому список настоятелів подається до 1867 р.

На сторінках праці Л.Похилевича «Сказание о населенных местностях Киевской губернии» стисло представлено географічне розташування монастиря, наводяться короткі відомості про його заснування та про будівництво церков, подаються економічні показники станом на 1860 р., а також уміщено перелік настоятелів обители з 1733 до 1860 рр.³ Значний внесок у дослідження монастирського храму зробив Г. Павлуцький, який вперше описав його архітектурні особливості⁴.

Кількісні показники Медведівського монастиря вміщено в низці довідникових і статистичних видань⁵. Цінним джерелом інформації про тогочасне становище обители слугують Київські єпархіальні відомості⁶.

У радянській історіографії історія Медведівського монастиря через панівні ідеологічні догми практично не висвітлювалася.

Політичні зміни у 90-х роках минулого століття створили сприятливі умови для вивчення історії церкви, зокрема минулого монастирів. Наприклад, у той час з'являються статті Ю.Мариновського, Н.Кукси, С.Кілессо, присвячені різним аспектам діяльності Медведівського монастиря. Так, відомий черкаський історик Ю.Мариновський одним із перших серед учених звернув увагу на минуле обители. У 1994 р. побачила світ його стаття «Куполи над Тясмином»⁷, де автор на основі матеріалів місцевого архіву висвітлив низку цікавих сторінок з історії монастиря. Минуле Медведівської обители привертало увагу наукового співробітника НІКЗ «Чигирин» Н.Кукси. Їй належить розвідка «Медведівський Миколаївський чоловічий монастир»⁸, де, окрім короткої історичної довідки про обитель, наводяться цінні відомості, почерпнуті авторкою із архіву І.Гончара та подано результати опитувань, проведених нею серед старожилів навколишніх сіл. До наукового доробку заслуженого архітектора України, почесного доктора НДІТІАМ, академіка С.Кілессо належить стаття «Медведівський Пустинно-Миколаївський монастир і його архітектурний комплекс»⁹. У ній автор оприлюднив цінні архівні матеріали, серед яких є плани та фото монастирських будівель. Відомості з історії Медведівської обители опубліковано також у краєзнавчій науково-популярній праці «Головківка – серце

Холодного Яру»¹⁰ та у збірниках науково-практичних конференцій НІКЗ «Чигирин»¹¹.

Підсумовуючи огляд історіографії, присвяченої Медведівському Миколаївському монастиреві, варто зазначити, що обитель неодноразово привертала увагу науковців різних періодів. Це дало змогу частково розкрити деякі сторінки історії храму, але не дає цілісного уявлення про його минуле, що спонукало нас до вивчення цієї теми.

Досліджуючи цю проблему, автор даної статті використав як опубліковані, так і неопубліковані документи та результати власних польових досліджень. До числа опублікованих джерел належить монастирська звітна документація за 1893 р., що увійшла до збірника, присвяченого історії монастирів Черкащини, опублікованого Ю.Мариновським¹².

Слід зазначити, що джерельна база зазначеної теми досить вузька, що позначилося і на кількості досліджень. Монастирський архів, який був вилучений у добу громадянської війни, не зберігся. До сьогодення дійшло лише 46 справ, які зберігаються у фонді Медведівського монастиря (ЦДІАУК. – Ф.826). Судячи з їх змісту, вони були зібрані з консисторського та митрополичого архівів і не входили до згаданого архіву Медведівського монастиря. Цінну інформацію про історію храму містять фонди вищих церковних установ: Київської духовної декастерії (з 1832 р. консисторії, далі – КДК) – Ф.127, канцелярії київського митрополита – Ф.182, благочинного над монастирями Київської єпархії – Ф.183 та ін. Для вивчення правового становища ченців і монастирів нами опрацьовано державні правові норми Російської держави та внутрішньоцерковні розпорядження, які представлено указами КДК, а також у повному зібранні законів Російської імперії, статутах духовних консисторій та ін. На основі опрацювання матеріалів ДАЧО виявлено документи, пов'язані з історією Медведівського монастиря у фонді 660 «Чигиринське духовне правління», фонді 149 «Жаботинський Онуфріївський монастир» та ін.

Тепер повернемося до Медведівського монастиря. Описуючи географічне положення обителі, П.Лебединцев зазначав: «Медведівський Миколаївський монастир знаходиться у Чигиринському повіті, Київської єпархії, поблизу м. Медведівки. Відстань від м. Києва 250, а від Чигирини 20 верст. Він розташований на острові, утвореному руслом р. Тясмин, оточений вільховим лісом і болотами, густо вкритими комишами та лозою. До 1818 р. зв'язок із зовнішнім світом монастир підтримував за допомогою човнів, для яких існував спеціальний канал. У 1818 р. монастирем було збудовано греблю довжиною в 300 сажень (640 м – ЛН.) із чотирма дерев'яними мостами»¹³. Сучасне адміністративно-територіальне підпорядкування місця розташування Миколаївського монастиря значно змінилося. Монастирище належить Трушівській сільраді, Чигиринського району, Черкаської області (відстань до м. Черкаси 40 км, до м. Чигирини 30 км).

Як припускає П.Лебединцев, назву «Медведівський» монастир отримав, імовірно, від сусіднього села Медведівки, «яке в XVI–XVII ст. вважалося містом і мало замок»¹⁴. Л.Похилевич етимологію назви міста й монастиря, зі слів старожилів, пояснює колишньою присутністю в навколишніх лісах та байраках ведмедів¹⁵.

Стосовно часу заснування Медведівського монастиря достовірних відомостей не виявлено. Дослідники його виникнення пов'язують із заснуванням міста-фортеці Чигирини та швидким заселенням місцевості. Вони припускають, що це сталося наприкінці XVI ст. – на початку XVII ст. У монастирських справах зазначається, що його засновано у XVI ст.¹⁶ Першою згадкою про монастир є спогад про ігумена Саватія, який прибув до Москви з посольством Б. Хмельницького у 1652 р.¹⁷ Достовірними джерелами інформації про обитель є підтвердження прав на володіння землями та нерухомістю з боку верховної влади (королів, гетьманів, князів). Одним із документів, що свідчать про існування оби-

телі в 1661 р., є універсал гетьмана Ю.Хмельницького, який надав братії Медведівського Миколаївського монастиря млин Яновський–Даньків–Андрієнків–Дерев’янчин на р. Медведівці. У тому ж році Ю.Хмельницький закріпив за монастирем право на володіння пасікою за Дніпром, у гирлі р. Кобилячки, надане монастирю відомим політичним діячем середини XVII ст., підкоморієм київським, старостою овруцьким, автором Гадяцьких статей, Ю.Немиричем.

Ще один універсал на монастирські володіння видав 10 (23) жовтня 1663 р. у м. Корсуні гетьман П.Тетеря. Цим універсалом підтверджувалося право Медведівського монастиря на володіння полем, трьома млинами, лісом та луками. Нині універсали (їх копії) Ю.Хмельницького та П.Тетері зберігаються у фондах ЦДІАУК¹⁸.

Руїна козацької держави не могла не порушити й спокійного існування монастирів краю. Можна погодитися з думкою, що рейд поляків на чолі із С.Чернецьким Чигиринщиною у 1664 р. не оминув одного з улюблених монастирів Б.Хмельницького – Медведівського. Адже тут, за свідченнями М.Костомарова, було поховано старшого сина гетьмана Тимофія: «На дороге мы посетили Медведовский монастырь, к которому гетман Богдан Хмельницкий питал особое уважение и где погребен был его сын Тимофей»¹⁹.

Турецькі походи 1677–1678 рр. призвели до знелюднення краю. Як пишуть у своїх працях Л.Похилевич, П.Лебединцев, Ю.Мариновський, Медведівський монастир зазнав руйнації. Братія розсіялася, майно було розкрадено. Так, П.Лебединцев зазначав, що монастирський храм уцілів, а частина ченців, переховавшись у заплавах Тясмину, повернулася до рідної обителі, в монастирі продовжувалося богослужіння²⁰. Монастир не встиг відновитися після спустошення 1678 р., як на нього чекали чергові випробування: згідно з умовами «Вічного миру» 1686 р. та Прутського миру 1712 р., татари увійшли на територію України, а населення примусово зганяли на Лівобережжя. За таких умов монастирям краю складно було діяти у звичному режимі.

Невдовзі, разом із встановленням польської адміністрації, монастир відроджується, з’являються ченці, послушники. Виникає потреба підтвердження прав обителі на землі. Так, 23 серпня (6 вересня) 1731 р. князь Ян Каєтан Яблоновський, староста Чигиринський виявив бажання прийняти Медведівський монастир під свою опіку. Це сприяло прискоренню заселення знелюдненого краю та свідчило про прихильність влади до православної віри.

У 1737 р. князь Яблоновський підтвердив права монастиря на угіддя та звільнив від десятини, що підтверджують свідчення наступника Каєтана Антонія Яблоновського від 17 (30) червня 1769 р. Попри опіку князя, ченці не почувалися в безпеці. Це яскраво ілюструє випадок, що трапився у 1743 р., коли присланий із Києва ігумен ієромонах Іосаф Больбаш (див. дод. 1.) «через страх випадкових набігів татарських, через рік, лишивши монастир без правління, пішов за Дніпро, де невдовзі й помер у Чигирин-Діброві»²¹.

Незважаючи на усі негаразди, монастир невпинно нарощував матеріальну базу, купував і отримував у дар різноманітні угіддя. Так, у 1744 р. намісник монастиря ієромонах Макарій придбав із дозволу замкової влади греблю Вишнякову–Дерев’янчину (у 1661 р. надану Ю.Хмельницьким) та луг над р.Тясмин, що простягався від Калинівки до монастиря. Причому монастир виплатив міщанину Ф.Прдуну за збудований ним млин 86 руб. У тому ж році цей намісник придбав для монастиря луг над р. Тясмин. У 1747 р. ігумен Никифор Гуковський купив за 100 руб. у жителя с. Ломовате В.Стороженка пасіку на 300 пнів, млин, діброву та робоче поле, розташоване вище с. Новоселиці над р. Потоком.

У 1748 р. монастир придбав у жителів с. Новоселиця Григорія та Івана Лазаренків пасіку з лугом, греблею і полем. Курінний отаман Величківського куреня, запорізький козак В.Канівець заповів у 1749 р. монастиреві пасіку на р. Ірклій.

У 1755 р. ігумен Тихін Борзаковський придбав у колишніх жителів м. Медведівки Івана та Григорія П'ятилітенків байрак Зубринець із пасікою та садом.

Ігумен Віссаріон у 1759 р. купив у комісара Потоцького та затвердив у князя Яблоновського млин на р. Тясмин. У 1762 р. монастир придбав луку із садом над чигиринським ставом біля Деренківця. У тому ж році князь Яблоновський надав монастиреві право на половину греблі у м. Чигирині з правом побудови на ній двох млинів та половину ставу на р. Тясмин із прилягаючим до нього лугом²². Економічне становище Медведівського монастиря упродовж більш, як 40 років протекторату князів Яблоновських значно поліпшилося, і монастир відновив колишні свої угіддя та примножив нові. Це стало можливим завдяки перебуванню у власності Медведівського монастиря с. Трушівці, прибутки з якого давали змогу купувати нові землі.

Важливою складовою монастирського господарства було бджільництво. У XVIII ст. Медведівський монастир володів чотирма пасіками. Окрім монастирських пасік, була окрема пасіка в ігумена, за прикладом попередніх настоятелів, «не ради прибыли какой-либо знатной, но ради утехи или малой части меда»²³. Використовувалася примітивна, пнева, російська технологія бджільництва. Про значну кількість пнів-вуликів свідчить той факт, що за період із 1789 по 1792 рр. економ Медведівського замку Ліппоман щорічно забирав по 233 вулики. Продукція бджільництва використовувалася для виготовлення воскових церковних свічок, для продажу меду звичайного та для виготовлення і продажу «меду питейного»²⁴.

60-ті рр. XVIII ст. принесли чергову хвилю конфронтації між поляками та українцями, між католиками і православними. Чигиринщина опинилася в центрі уваги конфедератів. Створювалися передумови до чергового суспільного вибуху – Коліївщини. Якщо участь ігумена Мотронинського монастиря Мельхіседека у Коліївщині та у її підготовці безперечно, то ігумен Віссаріон зумів стримати Медведівський монастир від участі у ній. Можливо, він не вбачав потреби зраджувати родині Яблоновських, яка упродовж XVIII ст. досить поблажливо ставилася до обителі.

21 вересня (3 жовтня) 1766 р. на Чигиринський Троїцький жіночий монастир, який був приписаний до Медведівського, наїхали поляки на чолі з офіціалом Мокрицьким. Вони вигнали православних монастирських священників, натомість привели унійних, ігуменею монастиря поставили польську черницю Аполлінарію, забрали із церкви антиминос, а на його місце поклали уніатський, що фактично означало переведення монастиря в унію. Черницям наказали готуватися до переходу в унію. Мокрицький, за свідченнями ігумена Віссаріона, мав подібні наміри і щодо Медведівського монастиря. У своєму рапорті митрополиту Арсенію ігумен писав: «Я из братиею (50 человек) в крайнем бедствии нахожусь»²⁵. Мокрицький наказав ігумену Віссаріону не втручатися у справи Чигиринського монастиря і не перешкоджати переведенню його в унію. Однак із таким розвитком подій не погодилася настоятелька монастиря, яка разом із сестрами, майном та худобою перейшла кордон Речі Посполитої і тимчасово знайшла притулок у Новосербії. Провина за такі дії чигиринської ігуменії лягла на ігумена Віссаріона. Поляки не наважилися перевести монастир в унію, а вчинили по-іншому: 1 (12) жовтня 1766 р. вони оточили обитель, спіймали й остригли вуса та бороду, а потім тяжко побили палатного монаха Неофіта. Монастирська відомість за 1766 р. свідчить, що поляки відібрали у монастиря с. Трушівці, млини на р. Медведівці і на р. Новоселиці²⁶.

Від рейду поляків постраждали не лише Чигиринський та Медведівський монастирі. Ігумен Віссаріон писав митрополиту, що польські загони до смерті катували православних священників навколишніх сіл, а на їх місце ставили священників греко-католицького сповідання. Потім поляки поїхали до Мотронинсь-

кого монастиря й забрали 600 овець та 150 голів великої рогатої худоби²⁷. На той час настоятель Мотронинського монастиря архімандрит Мельхіседек уже два місяці перебував під арештом²⁸.

Ігумен Віссаріон маневрував як досвідчений політик між польським тиском та природною реакцією місцевого люду, розумів усю складність революційної ситуації, що склалася на Правобережжі. Зберігши Медведівський монастир у православ'ї, ігумен в очах гайдамаків став «лядським батьком».

Напередодні Коліївщини ієромонах Медведівського монастиря Ієракс, який утік зі своєї обителі, потрапив до гайдамаків і розповів їм, що обитель через «зраду» ігумена опинилася під загрозою унії. Незабаром ватага у кількості 15 осіб на чолі зі Степаном Канівським напала на Медведівський монастир. Ігумен Віссаріон у той час перебував поза межами монастиря, тому йому вдалося залишитися живим. Гайдамаки обшукали його келії та жорстоко допитували про місце перебування ігумена і монастирських заощаджень ігуменського келійника, палатного ченця і двох ієродияконів. Зрештою, відібравши ключі, вибивши око одному з послухників, гайдамаки пограбували монастир. На одного гайдамака припало по 5 руб., що в сумі становило не менше 75 руб.

Подібний напад трапився і наступного, 1769 р., коли під час вечірні на обитель напала ватага Чуприни. Оточивши церкву, грабіжники, озброєні списами, рушницями та шаблями, вимагали: «Віддайте нам ігумена – лядського батька, ми його вб'ємо!»²⁹. Ченцям вдалося словом утихомирити непроханих гостей. Останні, забравши 5 монастирських коней, пішли з обителі. Але ситуація в окрузі залишалася неспокійною: ватаги гайдамаків продовжували грабувати, палити Чигиринщину. У тому ж році вони спалили княжий палац і чимало будинків міщан у м. Медведівці.

1769 рік приніс ще одну загрозу. Після конфлікту навколо нападу гайдамаків на м. Балта розпочалася російсько-турецька війна. Турецько-татарські війська загрожували Чигиринщині. Це спонукало ченців задуматися над можливою евакуацією обителі. У червні 1769 р. вони вирішили продати частину худоби та бджіл і розпочати будувати на лівому березі Дніпра у м. Вереміївці на плацу, наданому обителі священником А.Прудким, монастирське подвір'я³⁰. Та невдовзі успіхи козацько-московського війська назавжди ліквідували небезпеку татарсько-турецьких набігів на Україну. Зникла й потреба розбудови двору у Вереміївці.

Завдяки стриманому ставленню Медведівського монастиря до подій Коліївщини, обитель зберегла свої угіддя і залишалася найзаможнішою з усіх православних монастирів польського Подніпров'я. Станом на 1773 р. монастир володів великою кількістю луків, з яких накошував 3000–3500 кіп сіна. Полів власних не мав, але землі обробляв за потребою з числа загальної, мав «хазайство по числу скота весьма обширное»³¹. Монастир мав шість млинів: один – на р. Медведівка, другий – на р. Новоселиця, третій – на р. Тясмин, на Чигиринській греблі, четвертий і п'ятий – на р. Тясмин, на Худоліївській греблі і шостий – на р. Янич, на греблі Черничиній. Усі млини перебували в оренді, за умовами якої 2/3 прибутку йшло орендаторам, а 1/3 – монастирю. Медведівський монастир володів рибними ловлями на р. Тясмин.

Утиски від польської влади Медведівський монастир переживав до останніх днів існування Речі Посполитої. Унаслідок чуток про можливість нового селянського повстання під керівництвом духівництва польського війська у 1789 р. здійснили черговий наїзд на Медведівську обитель. Вони вимагали від ігумена повторно, після принесеної у 1787 р. присяги, присягти на вірність королю та Речі Посполитій. Ігумен Віссаріон не присягнув у призначений термін, що призвело до його арешту та відправки в кайданах до Варшави, а також до зайняття польськими військами монастиря. Чимало ченців рятувалося втечею до сусідньої Новоросії³². Ігумен Віссаріон три з половиною роки разом із переяслав-

ським єпископом Віктором Садковським перебував у в'язниці і був звільнений у 1792 р. 13 квітня 1793 р. його було нагороджено золотим наперсним хрестом і 3 травня того ж року він повернувся до своєї обителі, якою керував до травня 1797 р.³³

За відсутності ігумена, утиски чиновників та військових призвели до значних матеріальних втрат і зубожіння обителі. Керівництво Чигиринського староства, забравши документи, конвеструвало (вилучило до з'ясування) монастирські землі й угіддя, використовувало їх на користь медведівської економії. У серпні 1789 р. люстраційна комісія зажадала всіх монастирських кріпосних документів. Отримавши їх, комісар князя Яблоновського Скіпор забрав їх із собою до м. Аннополя. Економ Медведівського замку, скориставшись відсутністю в обителі намісника ієромонаха Іларіона, який перебував на Пінській конгрегації, зняв залізо із монастирських екіпажів, привласнив 18 тис. гонту та інший ліс, заготовлений братією для завершення будівництва Миколаївського собору. За період з 1789 р. до 1793 р. Медведівський монастир втратив чотири із шести млинів. А до 1802 р. у його володінні залишився тільки один Полуднівський млин³⁴. Монастиреві не вдалося в подальшому повернути втрачені млини й наприкінці XIX ст. він володів двома водяними млинами – Полуднівським (за 5 верст від монастиря) та Яничарським (за 15 верст), котрі давали прибутку 600 руб. на рік³⁵.

В ієрархічному підпорядкуванні від часу заснування Медведівський Миколаївський чоловічий монастир перебував у віданні Київської митрополії. Наприкінці XVII ст. – на початку XVIII ст. він разом з іншими монастирями Правобережжя набув статусу закордонного українського монастиря. Із розподілом Київської єпархії, частина монастирів Правобережного Подніпров'я стала підвітною Переяславській єпархії. Київській митрополії лишалися підконтрольними: Пустинно-Медведівський Миколаївський монастир, Пустинно-Жаботинський Онуфріївський, Лебединський Георгіївський, Лебединський Миколаївський та Чигиринський Троїцький монастирі. Оскільки Медведівський монастир був головним в українській групі закордонних монастирів Київської єпархії, то керівництво останньої доручало нагляд чи за всіма українськими монастирями, чи за окремими з них ігумену Медведівського монастиря. У віданні цього ігумена постійно перебував Чигиринський Троїцький жіночий монастир³⁶. У 1786 р. Медведівський монастир разом з іншими українськими монастирями був позбавлений керівництва київських митрополитів і переведений у підпорядкування переяславського єпископа Віктора. У 1793 р. обитель опинилася у віданні Мінської консисторії. Із 1795 до 1797 рр. цей монастир та усі парафії Чигиринського повіту належали Катеринославській єпархії. Після кардинального реформування межі Київської єпархії збіглися з межами новоутвореної у 1796 р. Київської губернії. Медведівський монастир знову потрапив у підпорядкування Київської митрополії-єпархії.

Геополітичні трансформації в регіоні кінця XVIII ст. призвели до важливих змін становища українських монастирів Правобережжя. Монастирі опинилися на території Російської імперії, отримали гарантії власної безпеки, сприятливі умови для розвитку господарства, правові гарантії своєї діяльності. Але платою за це була остаточна втрата традицій українського чернецтва, їх уніфікація до зразка і традицій російського православ'я.

Після II поділу Речі Посполитої та приєднання Правобережжя до Російської імперії, монастирям доводилося знову підтверджувати свої права на угіддя. Лише 20 лютого 1811 р. Київська казенна палата затвердила за Медведівським монастирем рибну ловлю площею у 648 десятин 1938 сажнів між селами Суботовом та Розсошинцями. Відомо, що внаслідок повені 1820 р. і прориву Чигиринської греблі різко знизився рівень води у річці. Це призвело до тривалих по-

земельних суперечок між жителями с. Суботів та Миколаївським монастирем, згадки про які фіксуються протягом XIX ст.³⁷

У 1852 р. монастир володів присадибною ділянкою площею 4 десятини 1512 сажні (5,08 га). Із них 2 десятини 2064 сажні (3,11 га) були під монастирським двором, під економією – 1 десятина 1848 сажнів (1,93 га). Орної землі монастир мав 11 десятин 672 сажні (12,3 га), сінокошу – 58 десятин 168 сажнів (63,3 га), під випасами – 14 десятин 1080 сажнів (15,75 га), так званих «неводоб» – 179 десятин 174 сажні (196 га). Монастиреві належали також рибні ловлі біля с. Суботів на р. Тясмин за 10 верст від монастиря. Площа рибних ловів становила 669 десятин 1368 сажнів (730 га), із них сінокісної площі було 90 десятин 1261 сажень (98,6 га). Загалом монастир володів близько 1022 га землі. Отже, він був найбільшим землевласником серед усіх православних монастирів Київщини, що відійшли від Польщі. Його володіння становили близько 40% від угідь решти провінційних православних монастирів єпархії. Станом на 1890 р., на одного ченця Медведівського монастиря припадало понад 80 десятин угідь.

У 1893 р. Миколаївський монастир володів двома водяними та одним вітряним млинами, мав 1043 десятин 1776 сажнів земельних угідь, пасіку (150 вуликів), 10 робочих волів та стільки ж корів. Річний монастирський прибуток становив понад 7179 руб.³⁸

Для обробітку землі і догляду за худобою монастир використовував працю послушників, рядових ченців і найманих робітників. Серед ченців та послушників були ковалі, чоботарі, пасічники, продавці, пекарі, іконописці, позолотники, мірошники, садівники, сторожі, столяри, тваринники та різноробочі.

Медведівський монастир, окрім сільськогосподарської діяльності, одним із перших серед обителів регіону започаткував на постійній основі роботу промислового підприємства – цегельного заводу. Згідно з відомостями за 1866 р., цей завод розташовувався у с. Полуднівка. Точна дата його заснування невідома, відомо тільки те, що завод був перебудований у 1864 р. Його оціночна вартість на 1866 р. становила 305 руб. За один сезон на заводі вироблялося в середньому 250 тис. одиниць цегли на суму 1500 руб. Тобто, одна тисяча коштувала 6 руб. Випалювальні печі працювали на дровах, річна вартість яких становила 330 руб. На утримання робітників витрачалося 216 руб. На заводі працювали один майстер, чотири робітники, одна робітниця, троє неповнолітніх (до 16 р.). Майстер за рік отримував 114 руб., робітники – 264 руб., робітниця – 32,5 руб., неповнолітні – 60 руб. Цегельний завод працював посезонно – із 5 квітня до 15 жовтня, за винятком неділь і свят. Сировину брали з глинища, розташованого біля заводу, а дрова – з казенної Мотронинської дачі. Цегла використовувалася для потреб монастиря³⁹. Цеглу, вироблену на монастирському заводі, вдалося виявити В.І.Гуглі, який знайшов її поблизу колишнього заводу (у с. Полуднівка). Влітку 2006 р., під час реставраційно-пошукових робіт в Ільїнській церкві експедиція М. Новика виявила чимало монастирської цегли на сходах, що ведуть на церковне горище. Очевидно, що це кладка другої половини XIX ст. Монастирську цеглу легко визначити, оскільки на кожній цеглинці є відповідне клеймо з монограмою, що складається з розташованих у ряд літер – «Н» та «М» («Николаевский монастырь»). На території колишнього монастирського подвір'я виявлено цеглу з більш ранньою монограмою «Н», «М», що свідчить про імовірність існування монастирської цегельні уже в кінці XVIII ст. – першій треті XIX ст.

Окрім цегельного заводу, Миколаївський монастир мав власну гончарню, яка розташовувалася на Козюриному острові й забезпечувала монастир посудом. Гончарну глину привозили із сусідніх сіл Івківці та Полуднівка.

Окремою сторінкою нашого дослідження є вивчення історії розбудови монастиря, формування його архітектурного комплексу. Із часів заснування обителі у ній розташовувалася церква на честь святителя Миколая. Даних про її руйна-

ції чи перебудування до середини XVIII ст. не виявлено. Відомо, що вона була з трикупольним верхом, дерев'яна, крита гонтом, «кожухувата шалюванням», стара. У 1751 р. з благословення київського митрополита Тимофія Щербацького було закладено трапезну церкву Різдва Божої Матері. У червні 1753 р. її будівництво було завершено й освячено. Ця церква була теплою, дерев'яною, з одним куполом, крита гонтом. До неї було перенесено іконостас із великої Миколаївської церкви, в якій у 1755 р. було встановлено й освячено новий. Ще одну надбрамну церкву Богоявлення Господнього з дзвіницею було закладено з благословення митрополита Арсенія 21 лютого (2 березня) 1760 р. Її будівництво було завершено у травні 1764 р.

Келії настоятеля та братії розташовувалися по периметру монастирського двору і були криті очеретом і соломою. Навколо монастиря росло кілька фруктових дерев. Огорожа являла собою частокіл із товстих дубових паль. П. Лебединцев писав, що монастирський двір мав форму прямокутника зі сторонами 70×62 сажнів (149×132 метри), периметр двору становив 209 сажнів (445,7 метрів)⁴⁰. Але наведені цифри показують помилку, оскільки сума сторін двору (264 саж.) навіть приблизно не відповідає вказаному П. Лебединцевим периметру. Дослідник використав відомості з плану Медведівського монастиря за 1786 р., в якому зазначається: «Всього сажень – 70, «по периметру» – 62, вокруг сего монастыря – 209»⁴¹. Таким чином, ми вважаємо, що достовірною є тільки цифра 209, а інші цифрові дані потребують уточнення.

Окрасою монастирського архітектурного ансамблю, починаючи з кінця XVIII ст., був довершений п'ятикупольний Миколаївський собор. Підготовку до його будівництва розпочали у 1783 р. з ініціативи чигиринського старости Антонія Яблоновського. Мотивом для його будівництва став візит останнього до ввіреного йому староства та Медведівської обителі у 1780 р. Перебуваючи в монастирі, Яблоновський зазначив: «Хорошо и должно монастырю стараться о устроении в оном на место такой-то обветшалой церкви»⁴² і звелів своїм диспозиторам, які теж перебували у Чигиринському старостві, видати ліс на заготівлю матеріалу. У травні 1782 р., після спільної згоди братія у письмовій формі наказала ігумену донести митрополиту київському про намір розібрати стару церкву, матеріал з неї продати, а натомість закласти новий храм на честь святителя і чудотворця Миколая. Митрополит київський Гавриїл дав на це дозвіл, і 16 (28) січня 1783 р. братія отримала архієрейське благословення та частину коштів на заготівлю матеріалу й «контрактування для завдання майстрів кращих». При цьому архієрей зазначив, щоб храм був «при п'яти верхах і трьох престолах»⁴³.

На думку відомого архітектора С. Кілессо, собор Миколаївського монастиря нагадував дерев'яний Троїцький собор у Новомосковську. Зовнішня подібність дозволяє припустити, що творцем обох будівель був один і той же автор. Достеменно відомо, що Троїцький собор зводив талановитий майстер із с. Водолаги Я. Погрібняк⁴⁴. Подібність зображення цього храму, котре траплялося на внутрішній обкладинці журналу «Київська старовина» за 1888 р., до відомих фото Миколаївського собору не була випадковою⁴⁵. Візуальна подібність цих храмів очевидна, хронологічна розбіжність між їх будівництвами у 6 років не виключає їх спільного авторства. Більше того, Троїцький собор зберігся до нині і є безцінною пам'яткою козацького храмобудування.

У фондах ЦДІАУК зберігся лист ігумена до митрополита, датований 1786 р., у якому засвідчується, що ігумен Віссаріон з ієромонахом Кирилом і окремими «укладчиками» (ктиторами, благодійниками – *Н.Л.*) того ж року їздив за кордон, у м. Єлисаветград оглядати «ту самую церковь, по которой образцу и в Медведовском монастыре вознамеренно строить. В той Елисаветградской церкви устроена такая прещелинная течь, что через несколько лет стара-

ються сыскать такового майстра, чтобы исправил в той церкви так, чтобы той те-чи не было, но такого и поныне сыскать не могут»⁴⁶. Із цього документа зрозуміло, що у 1786 р. взірцем для будівництва була одна із церков Єлисаветграда. Усі дерев'яні храми цього міста (сучасне м. Кіровоград) на початку ХІХ ст. було замінено кам'яними, тому ми не можемо зробити порівняння. Але у проєкті 1786 р., створеному на основі Єлисаветградської церкви, зазначено трибанну, п'ятиярусну церкву з триярусними бічними банями, коли, зрештою було збудовано значно складнішої конструкції п'ятибанну, шестиярусну церкву з п'ятиярусними бічними верхами. Тобто очевидно, що за взірець було взято не Єлисаветградський, а інший храм.

Не можемо однозначно стверджувати, чи могла делегація з Миколаївського монастиря, подібно до оглядин храму Єлисаветграда, побувати і в тодішньому Катеринославі (сучасне м. Новомосковськ), окрасою якого був Троїцький собор роботи майстра Я.Погрібняка. Та, очевидно, початковий проєкт було кардинально змінено. Слава про Троїцький собор Я.Погрібняка швидко поширювалася православним людом. Імовірно, що новобудову звели майстри, які перед цим будували козацький храм, і не виключена причетність до його проєктування та зведення самого Я.Погрібняка.

Певно відомо, що старий храм розібрали 20 лютого (4 березня) 1785 р., а новий заклали «по загальній згоді братії та укладчиків коштовно» 13 (25) квітня того ж року⁴⁷. Ігумен від імені братії пропонував Преосвященному закласти правий додатковий престол на честь архістратига Михаїла, а лівий – на честь усіх Святих. Після ліквідації трапезної церкви престол на честь усіх Святих замінено на престол Пресвятої Богородиці. Тому Л.Похилевич згадував про додаткові престоли архістратига Михаїла та Пресвятої Богородиці⁴⁸.

Будівництво Миколаївської соборної церкви через постійні проблеми тривало значно довше, ніж козацького храму у м. Новомосковську. Будівельні роботи велися протягом 10 років і завершилися 28 березня 1795 р. Освячував новозбудований храм єпископ катеринославський і таврійський, в ієрархічному підпорядкуванні якого тоді перебували монастирі та парафії Чигиринського повіту.

Під час будівництва Миколаївської соборної церкви було дотримано найкращих традицій храмовбудування та збудовано найвищий дерев'яний храм України – вершину майстерності українських зодчих, перлину Медведівського монастиря. Храм був зведений в українському стилі козацького бароко. План церкви мав форму хреста з рівними сторонами; на хресті п'ять куполів, які складаються з ряду восьмигранних зрубів, поставлених один на одного. Л.Похилевич зазначив розміри храму, вказав його ширину у 30 сажнів, що разом із висотою та шириною утворює пропорцію 20×30×9,333 сажнів⁴⁹. Перевівши зазначені числа в метричну систему, отримуємо відповідні розміри 42,6×63,9×19,88 метрів, які вказують, що будівля ширша ніж вища. Її форма становить нерівносторонній хрест і не відповідає проєктній документації та немає нічого спільного зі «стрункістю храму». На жаль, цю особливість не помітив ані Л. Похилевич, ані С. Кілессо. Відповідь на зазначене протиріччя криється у характерних для праці Л. Похилевича неточностях. Його сучасник П.Лебединцев зазначає, що Миколаївська соборна церква дерев'яна, п'ятибанна, висотою 20 сажнів (42,6 метрів), довжиною 30 аршинів (21,336 метрів), шириною – 28 аршинів (20,1931 метрів), що відповідає планам собору. Таким чином, заміна аршинів на сажні при визначенні ширини собору призвела до вищезазначеної помилки.

Миколаївський собор стояв на дерев'яному фундаменті з морених дубових тесаних колод довжиною близько 4–5 м. За спогадами І.Петюренка, що був присутній при руйнації цих фундаментів, ці колоди були товщиною близько 0,5 м, синього кольору і розташовувалися у три ряди⁵⁰. Собор мав дев'ятикамерну структуру, яка складалася з прямокутних об'ємів висотою у три яруси. Вище

здіймалися п'ять струнких пірамідальних верхів із восьмигранними підбанниками, що характерно для дерев'яних церков Слобожанщини XVIII ст. Попри своє розташування на Правобережжі, зважаючи на її грандіозні розміри та архітектурні особливості, Миколаївська церква Медведівського монастиря була класичним взірцем дерев'яного зодчества Слобожанщини та Лівобережжя в цілому. Розміри дають підстави говорити про те, що храм Медведівського монастиря був одним із найвищих дерев'яних храмів України.

Г. Павлуцький Миколаївську соборну церкву охарактеризував так: «По обширности своей и легкости архитектуры является единственной в своем роде, самой блестящей из малорусских деревянных церквей. Уже издавелека собор является во всем своем великолепии; трудно себе представить, какую идею могущества выражают своим немим языком эти величественные деревянные купола, поднимающиеся цельной массой к небу на 20-саженную высоту»⁵¹. На Придніпров'ї подібних п'ятибанних дерев'яних церков було небагато: це церкви Медведівського монастиря, с. Березянки на Київщині 1766 р. (тепер не існують); на Слобожанщині у селах Рубцове, Артемівка, Вільшана, Золочів, Олешня, Мерефа й одна з найкращих – у Гороховатці. Унікальний дев'ятикупольний козацький храм у м. Новомосковську дивом зберігся донині, збереглися також фото та плани Миколаївського собору Медведівського монастиря, що робить можливою реалізацію проекту його відновлення.

Важливе значення для розуміння планування монастирського двору у XVIII ст. має збережений до наших днів «План Киевской епархии заграничного, в Польской области состоящего, благочестивого Свято-Николаевского Пустынно-Медведовского монастыря, в старостве Чигринском между рекою Тязмою находящегося»⁵² за 1786 р. (див. дод. 2). На ньому бачимо схематичне розташування усіх будівель, а завдяки їх нумерації і поданому на плані поясненню визначаємо призначення кожної з них. Зображення будівель зроблено художньо, що дає уявлення про зовнішній вигляд трапезної й надбрамної церков та інших будівель двору. На плані монастирського двору зазначено такі будівлі: 1) фундамент новозакладеної Миколаївської церкви, 2) трапезна церква, 3) надбрамна церква і дзвіниця, 4) будинок для зберігання монастирських припасів, 5) льодник, 6) погріб для «варива», 7) два колодязі, 8) келія ігумена, 9) «пономарня с проживнею три», 10) пекарня, 11–25 чернечі палати та «купальня» з хатою, криною землею. Завдяки канонічним правилам побудови християнських храмів, їх орієнтації відносно сторін світу цей план дає змогу виявити реальне розташування будівель.

Вигляд двору Медведівського монастиря у 1845 р. зафіксував у своєму альбомі Домінік П'єр Де ля Фліз⁵³. Порівнюючи план обителі 1786 р. та малюнок Де ля Фліза, стає очевидним, що за період із 1786 р. до 1845 р. відбулися зміни в архітектурному ансамблі. За часів правління ігумена Іоанікія, у 1819 р. на місці теплої трапезної мазаної церкви Різдва Пресвятої Богородиці було збудовано теплу дерев'яну церкву в ім'я Богоявлення Господнього. Будівництво велося за сприянням генеральші Ламбової (Ламб). Мотивом до подібного вчинку було поховання в Медведівському монастирі її сина, камергера імператорського двору Петра Івановича Ламба, який загинув у 1812 р.⁵⁴ У 1840 р. ігуменом Іоанікієм збудовано келії настоятеля. Будинок був критий залізом, дерев'яний, довжиною 35 аршинів (25,24 м) та шириною 18 аршинів (12,98 м).

Однією з вагомих прибуткових статей монастирської економії були річні відсотки від придбаних цінних паперів. Монастир невпинно нарощував свої банківські вклади. Наприклад, «1815 року, березня 1-го дня, білет у 6 500 руб. Київська духовна декастерія Медведівському Миколаївському монастирю поклала в «сохранную казну» 6500 руб. асигнаціями на «вечное обращение и условные проценты по пяти рублей со ста от сего числа». Після надходження копії цього

білета за розпискою видавалося по триста двадцять п'ять рублів щорічно невідкладно на прохання декастерії⁵⁵. У 1845 р. Медведівський монастир, як і решта монастирів імперії, отримав на свій рахунок частку від заповіданих на монастирі графинею Орловою-Чесменською мільйонів. Ця частка становила 5715 руб. сріблом. Надалі цей монастир активно вкладав свої кошти під відсотки у банківські цінні папери. Так, напередодні банківської реформи 1860 р. Медведівський монастир володів банківськими білетами на суму 17 207 руб. у Московській опікунській раді та на 5715 руб. у Петербурзькому позичковому банку.⁵⁶ Саме зазначення суми вкладу в асигнаціях чи сріблом важливо для розуміння величини банківських капіталів, оскільки грошова реформа міністра фінансів Е.Ф.Канкріна зафіксувала значне зміцнення рубля, в обіг був уведений срібний руб., було встановлено обов'язковий курс для паперового рубля, який на Київщині становив 4 руб. асигнаціями до 1 руб. сріблом⁵⁷.

Найзаможнішим серед губернських монастирів Київщини був Медведівський. У середньому на один провінційний монастир Київської губернії сума банківського капіталу, станом на 1864 р., становила близько 8 тис. руб. Він же мав капіталів на суму у 23 тис. руб. сріблом. Але до заможних монастирів імперії його віднести не можна, оскільки по імперії суми монастирських капіталів коливалися від 5 тис. до 750 тис. руб.⁵⁸

У порівнянні з православними монастирями округи Медведівський монастир відзначався високим освітнім рівнем братії та перевагою у ньому вихідців із духівництва. Скажімо, у 1865 р. ченці, ієромонахи та ієродиякони цього монастиря на 75% були вихідцями із духівництва, а 25% становили вихідці з міщан. Якщо врахувати й рясофорних послушників, то вихідці з духівництва становили 76%, міщани та селяни – по 9% і дворяни – 6%. За сорок наступних років склад братії кардинально змінився і на початок ХХ ст. становив: 55% селяни, 15% – міщани та 30% – духівництво.

Після реформ Олександра II станове представництво ченців Медведівського монастиря почало швидко змінюватися. Реформи 1860–1870 рр. ліквідували загрозу кріпацтва для дітей священників. Унаслідок цього частка вихідців із духівництва скорочувалася, а селянства, навпаки, зростала. Іншою характерною рисою більшості чоловічих монастирів стало зменшення числа ченців. Не був винятком і Медведівський монастир, коли у 1893 р. кількість ченців зменшилася до 12 осіб. Початок ХХ ст. характеризувався зростанням чисельності монастирських насельників. Це було пов'язано з наростаючою суспільно-політичною нестабільністю, яка породжувала соціальне підґрунтя переходу в чернецтво та закриття ряду чоловічих монастирів округи. Як бачимо з таблиці 1, число ченців за період Першої світової та громадянської війн зросло утричі.

Таблиця 1. Якісний і кількісний склад насельників Медведівського монастиря за 1736–1929 рр.

	1736 ⁵⁹	1766 ⁶⁰	1838 ⁶¹	1860 ⁶²	1893 ⁶³	1904 ⁶⁴	1907 ⁶⁵	1917 ⁶⁶	1925 ⁶⁷	1926 ⁶⁸	1928 ⁶⁹	1929 ⁷⁰
Схимонахи		1										
Ієромонахи		8	4	8	6	6	7	12				
Ієродиякони		4	2	6	4	4	5	11				
Ченці		32	4	6	2	4	4	8				
Послушники		18	10	15	3	3	4	16				
Разом	30	63	20	35	15	17	20	47	45	47	38	7–10

Миколаївська обитель займалася благодійницькою та освітньою діяльністю. У ній існували відповідні заклади, які надавали притулок мандрівним богомольцям, котрі харчувалися «монастирським хлібом, а деякі і їжею»⁷¹, діяла школа іконопису. Перші згадки про традицію іконопису серед чернецтва цього монастиря датовано серединою XVIII ст. У 1864 р. у Медведівському монастирі відкрили школу живопису, різьби, позолоти та столярної справи. Школа мала навчати писання високохудожніх творів із дотриманням традицій старовинних майстрів. Шкільний будинок, критий тесаними дошками, розташовувався за монастирськими стінами. У 1866 р. у ній навчались іконопису та живопису семеро учнів, позолоті – шестеро, ще стільки ж вивчали різні різьбярські роботи. Іконопису та живопису навчав архимандрит Іринарх, позолоту викладав рясофорний послушник Віссаріон Конев. Різноманітній майстерності різьби по дереву навчав казенний селянин І.О.Коваленко⁷².

Учніський склад школи іконопису Медведівського монастиря не обмежувався певним соціальним станом, як-от духівництвом. У 1867 р. серед учнів було сім осіб із духівництва, шестеро з казенних селян, двоє з міщан, двоє солдатських дітей та один представник дворянства⁷³.

У 1904 р. у монастирі проживало 14 ченців, з яких п'ятеро – ієромонахи та четверо – ієродиякони. Станом на 1917 р., у ньому перебувало 33 ченці, з них дванадцять ченців були у сані ієромонаха та одинадцять – ієродияконів⁷⁴.

Святиною Медведівського монастиря була ікона святителя Миколая, що розміщувалася у західній частині храму, в різьбленому кіоті. Про неї згадується в описі 1773 р. До цієї ікони «з давніх часів приходять богомольці й одержують зцілення»⁷⁵. Іконою святителя Миколая було прикрашено срібними шатами та дорогоцінним камінням. Іншою монастирською святиною була рака з частинами св. мощів преподобних печерських Тита, Йосифа, Іларіона схимника, Акіли диякона, Лаврентія затворника, Пімена постника, Арсенія трудолюбивого і Лонгина вратаря. Мощі Медведівському монастиреві було надано у 1845 р. із Києво-Печерської лаври на прохання архимандрита Каліста митрополитом київським Філаретом⁷⁶. Митрополит зазначав, що ця рака «є священною запорукою благочестивого життя старців цієї обители, як небесна їм допомога й заступництво в житті цьому»⁷⁷. Крім того, 12 червня 1913 р. до Медведівського монастиря було урочисто перенесено образ Іверської Божої Матері. Важливе значення мали портрети українських гетьманів Б.Хмельницького та анафемованого І.Мазепи у Миколаївській церкві монастиря.

У Монастирській бібліотеці були цінні праці XVII–XVIII ст.: Рукописне Євангеліє (вилучене в Києво-Софійському книгосховищі); Слова св. Ефрема Сирина. – Москва, 1653.; Трифологій. – Чернігів, 1678; Вечеря: душевні проповіді Сімеона Полоцького. – Москва, 1683; Літопис св. Дмитрія Ростовського, що становив дві рукописні книги розміром у лист та ін.

У роки Першої світової війни, поряд з іншими монастирями єпархії, Медведівський монастир надавав посильну допомогу Червоному хресту. Так, у листопаді 1914 р. частина монастирів Київської єпархії (Виноградський, Жаботинський, Медведівський, Мошногорський, Богуславський, Корсунський, Матронинський) відрахували на потреби хворих і поранених солдат 1% від валового прибутку, що в сумі становило 106 руб.⁷⁸ Світова війна негативно вплинула на діяльність монастиря. Він знову втрачає державний захист та опиняється, як і у XVIII ст. наодинці з різноманітними військовими формуваннями та новими порядками.

Зі знищенням самодержавства Миколаївська обитель зазнала тяжких випробувань. Вона неодноразово переживала розбійні напади. Так, у лютому 1919 р. Медведівський монастир було пограбовано невідомими злочинцями, у ченців забрано одяг, цінні речі, гроші⁷⁹. До 1921 р. монастирський капітал було повністю розкрадено, економічні будівлі поза двором напівзруйновано, погра-

бовано та розібрано. Саме у той час невідомо ким було заховано у с. Івківці на горі Городище «монастирський скарб», який виявили діти на початку 1980-х рр. у вимитому дощами рівчаку. Доля цього скарбу майже невідома. Очевидці розповідають, що тим скарбом була невелика скринька, в якій пластами лежали золоті прикраси, монети, годинники та золоті злитки⁸⁰.

30 квітня 1922 р. було вилучено універсал гетьмана Ю.Хмельницького від 26 лютого 1661 р. на земельні угіддя та цінні папери якимось «товарищем Дробницьким»⁸¹. У тому ж році Медведівський військвиконком вилучив увесь монастирський архів, що важив 13,5 пудів (220 кг). Архів вилучався під розписку «військовоуповноваженого товариша Чухала»⁸².

Завдяки значному матеріальному потенціалу монастирю вдалося витримати негаразди 1917–1922 рр. У травні 1922 р. Медведівському монастиреві було передано Казанське подвір'я Жаботинського монастиря у м. Черкаси. Мотивом для цього було важке економічне становище Жаботинського монастиря. Інструкція НКВС України за лютий 1923 р. передбачала можливість залишити на одну єпархію один чоловічий та один жіночий монастир. Виконуючи цю інструкцію, ліквідком Київської губернії 9 жовтня 1923 р. прийняв рішення лишити в Черкаському окрузі один жіночий – Лебединський Миколаївський та чоловічий – Медведівський Миколаївський монастирі. У 1923 р. до Медведівського монастиря було переведено ченців із закритого Виноградського Успенського монастиря. У 1924 р. в обителі перебувало 45 ченців і послушників⁸³, 1926 р. ця цифра становила 47 осіб, у 1928 р. – 38, 1929 р. – 7 (див. табл.1).

На великі свята до Медведівського монастиря продовжували приходити тисячі людей. Біля його стін діяли ярмарки, відбувалося справжнє народне свято, яке добре запам'ятовувалося усім, хто там бував. Але такий впливовий на народні маси осередок духовності був приречений. Правове поле радянської держави позбавляло монастирі усіх економічних прав, ченців – виборчих прав, з усіма негативними наслідками такого статусу.

Упродовж останнього десятиріччя свого існування Медведівський монастир закривали тричі, братія зазнавала постійних утисків, моральних і фізичних знущань⁸⁴. Створена у Медведівському районі комуна «Ленінград» у березні 1924 р. домагалася передання їй монастирського майна. Тоді обителі пощастило – комуна невдовзі припинила існування. Але загроза для обителі не зникала. На XII окружному з'їзді рад Шевченківщини, що проходив 1–6 квітня 1929 р., було прийнято постанову: «Активно сприяти масовому антирелігійному рухові... У першу чергу домогтися закриття усіх монастирів та передачі їх під колгоспи». 27 квітня 1929 р. НКВС України дав дозвіл окрвиконкому Шевченківщини на закриття монастирів округи⁸⁵.

У червні 1929 р. будівлі Медведівського монастиря було закрито і формально вони уже належали с/г комуні. 29 липня того ж року засіданню секретаріату ШОВКу було надано ухвалу виборців с. Медведівки, які голосами 926 із 1440 висловлювалися про закриття Медведівського Миколаївського монастиря. У ній зазначалося, що це здійснено, «аби таким чином припинити руйнацію монастирських будинків та доцільно використовувати їх, влаштувавши в цих приміщеннях сільськогосподарську комуна»⁸⁶. Рішення про закриття Медведівського монастиря підтримали усі органи місцевої влади. У відповідь на таку одноставність ШОВК затвердив закриття Медведівського монастиря. 24 серпня 1929 р. цю справу було надіслано на розгляд НКВС України. Рішенням ВУЦВК від 21 листопада було остаточно визначено долю монастиря: «Закрити Медведівський Миколаївський монастир на острові р. Тясмин, на терені с. Медведівки... і передати його під с/г комуна»⁸⁷.

Передача монастирських будівель сільськогосподарській комуні не означала нищення монастирського собору, тим більше жителі села голосували за «припи-

нення руйнації монастирських будинків»⁸⁸. Доля собору мала визначатися постановою Черкаського окружного комітету охорони пам'яток старовини мистецтва і природи про взяття на облік унікальної споруди монастирського собору. Більше того, постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 16 червня 1926 р. «Про охорону пам'яток культури та природи» Медведівський Миколаївський монастир було взято на облік та охорону як пам'ятку республіканського значення, до монастиря прокладено туристичний маршрут⁸⁹. Але ніщо не може встояти проти революційного невігластва. Уже у 1930 р. Всеукраїнське геодезичне товариство переобладнало монастирську дзвіницю для своїх потреб. Однією з причин руйнування усіх дерев'яних церков України була можливість повторного використання їх деревини. У головах керівництва Медведівської комуни визрівали «геніальні» думки прискорення побудови комунізму шляхом раціонального використання матеріалу з храму.

Серед громадськості можна почути різні думки про час ліквідації Миколаївського собору (1930, 1932–1934 рр.). За дослідженнями І.М. Гончара, Медведівський монастир було зруйновано весною 1931 р.⁹⁰ Особливо ревно плюндрували Миколаївський собор щиро вірячі у «світле майбутнє» активісти-комсомольці.

Як пригадує житель с. Новоселиці Л.М.Вовкогон, «ми з батьками були на нашому полі, що якраз проти монастиря. Я грався біля воза, коли в монастирі щось гуркнуло, здійнялася хмара курави. Коли невдовзі пил віднесло вітром, то храму, на який я щойно дивився, вже не було»⁹¹. Те ж свідчать жителі с.Івківці та Ясківці. За спогадами С.М.Лавріненка, Я.Т.Філоненко. та ін., коли зруйнували центральний храм, то здійнялася така курава, що кілька діб в окрузі дихати було нічим⁹². Ці свідчення підтверджують, що деревина, яка 140 років простояла під вітрами й дощами, була малоприсадною для повторного використання. Тому нищення Миколаївської церкви у першу чергу було кроком в ідеологічній війні, а не раціональним підходом до використання її матеріалів.

І.Гончар вказує на спробу Д.І.Яворницького зберегти виняткову соборну церкву Святителя Миколая. Коли академік Д.І.Яворницький дізнався про руйнування монастиря, то відразу відправив двох архітекторів із завданням передати властям Медведівки вимогу припинити руйнування собору, «оскільки це найцінніша дерев'яна споруда Центральної України»⁹³. Але зусилля науковця виявилися марними. Він говорив про цю подію так: «Ми втратили найціннішу і найвеличнішу споруду Центральної України, ми набагато збідніли культурно»⁹⁴.

Згодом із вивільненої деревини спорудили хлів, загін для корів новоутвореного колгоспу⁹⁵, колишню будівлю Медведівської сільської ради, а іконами було вислано доріжки колгоспного двору⁹⁶. Вище згадуваний житель с. Новоселиці Л.Вовкогон згадував, що, коли він перед війною ходив до школи у Медведівку, то міст через р. Медведку був зроблений із товстих дубових колод із зображеннями розп'ятого Ісуса та святих⁹⁷.

Під час руйнування Миколаївського монастиря було безжально знищено багату монастирську бібліотеку. Очевидці пригадують, як у вогнище кидали старовинні великоформатні рукописні книги. Про подальшу долю деяких із них ходять легенди. Окремі з цих легенд знайшли своє художнє втілення у романі Ю. Мушкетика «Прийдімо вклонімося».

Після знищення монастиря жителі навколишніх сіл почали розбирати муровані фундаменти для домашніх потреб. Жителі с. Трушівці із захопленням розповідають про часті знахідки шукачів «золота і скарбів» у багатому культурному шарі монастирища. Розривали поховання ігуменів, ченців, священників, фундаторів і меценатів монастиря, якими було вкрито подвір'я обителі. У кінці 1940-х – на початку 1950 рр. згадка про колишню велич обителі лишалася виключно у пам'яті віруючих. Містки монастирської греблі було знищено, на

монастирському острові розташовувався літній табір для випасу колгоспних телят та лоша⁹⁸. Як не парадоксально, але загін розташовувався у монастирському дворі, на місці храмів та могил, що призвело до руйнації культурного шару.

У кінці 50-х рр. на руслі р. Тясмин було проведено меліоративні роботи. Унаслідок цих робіт монастирище втратило свої початкові обриси, опинилося відділеним новоутвореним руслом річки від шляху Медведівка–Суботів. Під час меліорації було знищено монастирську греблю, рештки мостів, що вели до монастиря, зник сам монастирський острів, який перетворився на частину поля. Та на цьому руйнація монастирища не закінчилася. Навесні 1961 р. на місці частини монастирського двору було споруджено силосні ями. При цьому потужна техніка на кілька метрів зняла ґрунт монастирського двору. Як пригадує Г.Литвин, бульдозер, працюючи біля східної частини колишнього Миколаївського собору, вигорнув три людських черепа⁹⁹. Подібні «знахідки» вкривали значну територію майбутньої силосної ями, але це жодним чином не зупиняло робіт з її спорудження. Існування силосної ями на місці частини монастирського двору пояснює імовірно розташування Миколаївського собору в низині, коли на усіх світлинах монастирський двір рівний.

Восени 1962 р. місце монастиря відвідав І.М.Гончар. Йому поталанило зустрітися з колишнім послушником Миколаївського монастиря Я.Т.Строгецьким, котрий поділився з ним спогадами. Колекціонеру українських старожитностей вдалося виявити і придбати кілька ікон на дереві та полотні з Медведівського монастиря, які можемо побачити у музеї І.М.Гончара в м. Києві.

Тривалий час про Медведівський Пустинно-Миколаївський монастир нагадував «чернечий сад». Посаджені умілими чернечими руками яблуні, груші, сливи та вишні радували чималими врожайями фруктів. Хвиля раціоналізації у використанні сільськогосподарських площ призвела до знищення навесні 1976 р. 40 га «чернечого саду». Останнім слідом господарської діяльності залишається викладена із червоного граніту чернеча криниця.

Указом Президента України від 9 грудня 1995 р. №1138/95 «Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури» Кабінетові Міністрів України було доручено розробити й затвердити довгострокову Державну програму відтворення визначних пам'яток історії та культури. На цій основі Кабінет Міністрів України 30 грудня 1998 р. затвердив «Перелік визначних пам'яток історії та культури, що потребують першочергового відтворення»¹⁰⁰. До «Переліку...» внесено Миколаївську церкву Медведівського монастиря.

Ідея відтворення архітектурного комплексу Медведівського монастиря, насамперед його собору, потребує якнайшвидшої реалізації. Першим кроком на шляху відбудови собору має бути масштабне археологічне дослідження монастирища, яке дозволить максимально точно відтворити архітектурний ансамбль Миколаївського монастиря, виявити вцілілі поховання та точні координати і розміри будівель. Попередня розвідка експедиції М.Новика засвідчила наявність значного культурного шару на більшості території монастиря. Але регулярні й безкарні рейди «чорних археологів», що полюбляють відвідувати монастирське дворище, докрадають рештки монастирських скарбів.

Минає 12 років із часу президентського указу, чимало змінилося в нашій державі, але жодних зрушень у справі відбудови обителі не зроблено. Не проведено археологічних розкопок, не заготовлено жодного метра деревини. До сьогодні територію монастирища не взято під охорону, не включено до заповідних територій НІКЗ «Чигирин».

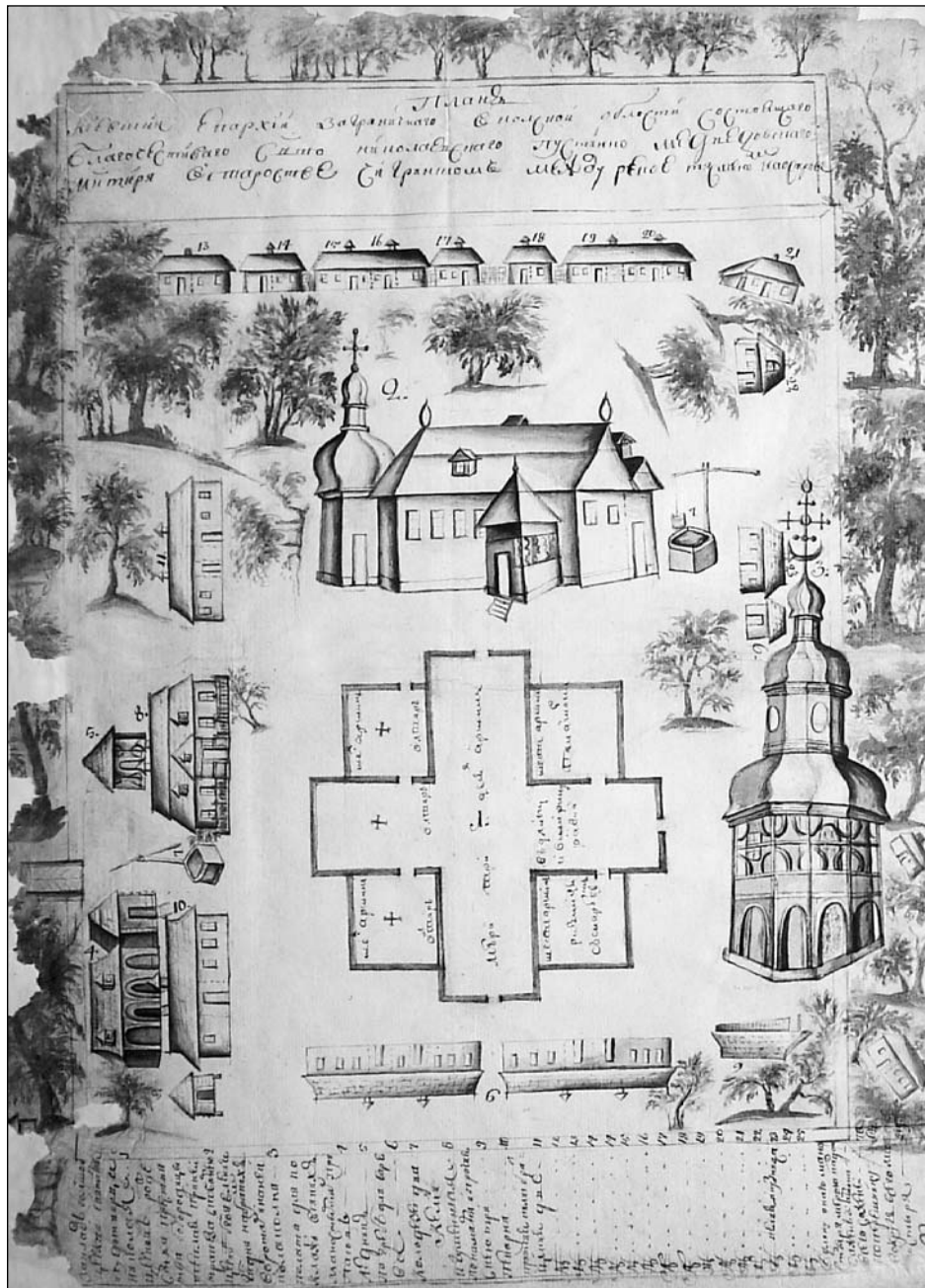
У 2004 р. доля Медведівського монастиря спіткала Медведівську комуну, її ферми та загони перетворюються на пустирі, колишній будинок сільської Ради стоїть руїною у центрі села. Тим часом, поки на монастирищі миряни спокійно випасають корів, а чиновники планують його відбудову на пісках Трушівського

лісництва, навпроти старого монастиря ченці закладають фундаменти нової чернечої обителі на честь святителя Миколая...

1.

Ігумени Медведівського Пустинно-Миколаївського монастиря 1733–1929 рр.

	Роки правління	Ігумен	Додаткові відомості
1	1733–1734	ієромонах Іосаф Больбаш	Прибув із Києва, призначений ігуменом у 1733 р. За рік, через загрозу нападу полишив монастир. Помер на Лівобережжі.
2	1734–1739	Мисаїл Блонецький	Призначений митрополитом Рафаїлом. Помер на посаді ігумена в монастирі.
3	1739–1749	ієромонах Никифор Гуковський	Призначений митрополитом Рафаїлом. У 1749 р. відмовився від ігуменства. У справі за 1773 р. згадується у числі братії.
4	1749–1752	«строитель», схимонах Лонгин	Йому тимчасово довірив управління обителлю митрополит Т.Щербацький. Після звільнення ігумена Родіона вдруге обійняв посаду «строителя» до обрання нового ігумена.
5	1750–1751	ієромонах Родіон	Призначений митрополитом Т.Щербацьким у жовтні 1750 р., а у січні 1751 р. за власним бажанням звільнився й подався до Києва.
6	1752–1756	Тихін Борзаковський	Після обрання братією був затверджений митрополитом Т.Щербацьким. У 1756 р. добровільно відмовився від ігуменства.
7	1756–1796	Віссаріон	Після обрання братією був затверджений митрополитом Т.Щербацьким 28 серпня 1756 р. У період перебування в польському полоні (1789–1793) управляв монастирем ієромонах Іларіон, який і був представником монастиря на Пінській конгрегації. У 1794–1795 рр., коли ігумен Віссаріон був благочинним Ізяславської округи, Медведівським монастирем управляв ієромонах Кирило.
8	1797–1799	Потапій	–
9	1799–1803	Досифей	–
10	1803–1805	Феодосій	–
11	1805–1844	Іоанникій	Уродженець с.Куликівки. Постр. 1793 р. у Жаботинському монастирі. Був благочинним над монастирями єпархії, розташованими поза м. Києвом.
12	1844–1858	Калліст	Із 1841 по 1851 рр. перебував у сані ігумена, із 1851 р. – у сані архімандрита. У 1858 р. відбудув у Казанську єпархію.
13	1858–1867	Іринарх	Із 1866 р. був у чині архімандрита. У 1867 р. переведений до Києво-Видубицького монастиря, де й помер.
14	1867	Мельхіседек	У минулому економ Києво-Печерської лаври. Призначений 27 серпня 1867 р.
15	1893–1903	архімандрит Модест	–
16	1903	Вадим	Нагороджений сріб. медаллю в пам'ять про Олександра III. Закінчив повний курс Київської дух. семінарії.
17	1917	Досифей	Із селян. Навч. у Вергунівському церк.-параф. училищі.
18	1919	архімандрит Терентій	Із 1922 р. благочинний монастирів, розташованих поза м. Києвом (у миру – Трохим Федорович Коруп'ятник).

2. План Медведівського Пустинно-Миколаївського монастиря. 1786 р.¹⁰¹

¹ Лебединцев П.Г. Медведовский Николаевский монастырь. – К., 1869.

² Лебединцев П.Г. Указ. соч. // Киев. епарх. ведомости. – 1870. – №1. – С.10–19; №2. – С.38–48.

³ Похилевич Л. Сказание о населенных местностях Киевской губернии. – К., 1864. – 763 с.

- ⁴ Павлуцький Г. Медведовский Николаевский монастырь Чигиринского уезда // Деревянные и каменные храмы. – К., 1905. – С.37–41.
- ⁵ Памятная книжка Киевской епархии. Составили А.В.-нов и свящ. В.Антонов. – К., 1882. – 262 с.; Памятная книжка Киевской епархии на 1910 год. – К., 1910. – С.492; Зверинский В.В. Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи с библиографическим указателем: В 3-х т. – Санкт-Петербург, 1890–1894. – Т.1. – 1892; Любинецкий Н.А. Землевладение церквей и монастырей Российской империи. – Санкт-Петербург, 1900. – Ч.IV. – С.3–26; Денисов Л.И. Православные монастыри Российской империи: полный список всех 1105 ныне действующих в 75 губерниях и областях России. – Москва, 1908. – С.310–317.
- ⁶ Состояние школы живописи при Медведовском монастыре // Киевские епархиальные ведомости. – 1867. – №5. – С.130; Материалы для истории Киевской епархии // Киевские епархиальные ведомости. – 1893. – №15. – С.453–463.
- ⁷ Мариновський Ю.Ю. Куполи над Тясмином: З історії Медведівського Миколаївського монастиря // Людина і світ. – 1994. – №2. – С.8–12.
- ⁸ Кукса Н. Медведівський Миколаївський чоловічий монастир // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 2000. – Вип.9.
- ⁹ Кілеско С.Л. Медведівський Пустинно-Миколаївський монастир і його архітектурний комплекс // Пам'ятки України. – 2002. – №2. – С.49–53.
- ¹⁰ Кузик Б., Білошанка В. Головкивка – серце Холодного Яру. – Сміла, 2004. – С.105–109.
- ¹¹ Лазаренко В.М. Історія церков Чигиринщини // Свідок козацької слави: погляд крізь віки: Матеріали науково-практичної конференції НІКЗ «Чигирин» 1–2 серпня 2003 р. – Чигирин, 2004. – С.106–108; Національний історико-культурний заповідник «Чигирин». – Черкаси; Чигирин, 2002. – С.84–85.
- ¹² Мариновський Ю.Ю. Черкаська минувшина. Православні монастирі на терені сучасної Черкаської області до 1917 р. – Черкаси. – 1997. – 188 с.
- ¹³ Лебединцев П.Г. Медведовский Николаевский монастырь // Киев. епарх. ведомости. – 1870. – №1. – С.10.
- ¹⁴ Там же.
- ¹⁵ Похилевич Л. Указ. соч. – С.686.
- ¹⁶ Державний архів Черкаської області (далі – ДАЧО). – Ф.Р-228. – Оп.1. – Спр.1. – С.52.
- ¹⁷ Акты Южной и Западной России. – Т.III. – С.488; Павлуцький Г. Медведовский Николаевский монастырь Чигиринского уезда // Деревянные и каменные храмы. – К., 1905. – С.37–41.; Мариновський Ю.Ю. Куполи над Тясмином: З історії Медведівського Миколаївського монастиря // Людина і світ. – 1994. – №2. – С.8.
- ¹⁸ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф.826. – Оп.1. – Спр.1, 42.
- ¹⁹ Костомаров М. Поездка в Крым. Учено-литературные труды. Поездки с археологической и этнографической целью // <http://history.tuad.nsk.ru/Author/Russ/K/KostomarovNI/avtobiog/glava13.html>. Переглянуто 20.08.2006.
- ²⁰ Лебединцев П. Указ. соч. – С.11.
- ²¹ Там же. – С.12.
- ²² Там же. – С.12–14.
- ²³ Там же. – С.18.
- ²⁴ ДАЧО. – Ф.148. – Оп.1. – Спр.67. – Арк.2,17,22; Спр.61. – Арк.42–47.
- ²⁵ Материалы для истории Киевской епархии // Киевские епархиальные ведомости. – 1893. – №15. – С.457.
- ²⁶ Там же. – С.458.
- ²⁷ Там же.
- ²⁸ Лебединцев П.Г. Мельхиседек Значко-Яворський // Сборник статей по русской истории. – К., 1861. – С.53.
- ²⁹ Там же. – С.15.
- ³⁰ Там же. – С.16.
- ³¹ Там же. – С.17.
- ³² Павлуцький Г. Указ. соч. – С.38.
- ³³ Мариновський Ю. Черкаська минувшина. – С.168; Кукса Н. Вказ. праця. – С.129.

- ³⁴ Там само. – С.57.
- ³⁵ *Похилевич Л.* Указ. соч. – С.687.
- ³⁶ *Титов Ф.И.* прот. Русская православная церковь в Польско-Литовском государстве в XVII–XVIII вв. – К., 1916. – Т.3. – Ч.1. – С.31.
- ³⁷ *Кукса Н.В.* Вказ. праця. – С.130.
- ³⁸ Статистична відомість Медведівського Миколаївського чоловічого монастиря за 1893 р. // *Мариновський Ю.* Черкаська минувшина .... – С.92–94; ДАЧО. – Ф.149. – Оп.1. – Спр.86. – Арк.147–149.
- ³⁹ Там само. – Ф.442. – Оп.45. – Спр.567. Матеріали подаються за Н.В.Куксою.
- ⁴⁰ ЦДІАУК. – Ф.826. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.17.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Там само. – Арк.10.
- ⁴³ Там само.
- ⁴⁴ *Кілессо С.* Вказ. праця. – С.50.
- ⁴⁵ *П.Г.* Запорожский храм в Новомосковску // *Киевская старина.* – 1888. – №3. – С.41–48.
- ⁴⁶ ЦДІАУК. – С.10.
- ⁴⁷ Там само.
- ⁴⁸ *Похилевич Л.* Указ. соч. – С.687.
- ⁴⁹ Там само; *Кілессо С.* Вказ. праця. – С.50.
- ⁵⁰ Місцеві польові дослідження (МПД) автора: Петюренко І.І., 1938 р. н., с. Івківці.
- ⁵¹ *Павлуцький Г.* Указ. соч. – С.40.
- ⁵² ЦДІАУК. – Ф.826. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.17.
- ⁵³ *Флиз Де ля.* Альбоми. – К., 1996. – Т.1. – С.140.; *Флиз Де ля.* Этнографическое описание крестьян Киевской губернии. – Б. м., 1884.
- ⁵⁴ *Лебединцев П.* Указ. соч. – С.45; *Похилевич Л.* Указ. соч. – С.687; *Кукса Н.В.* Вказ. праця. – С.129.
- ⁵⁵ ЦДІАУК. – Ф.127. – Оп.369. – Спр.25. – Арк.5.
- ⁵⁶ *Лебединцев П.Г.* Указ. соч. – С.48.
- ⁵⁷ ДАЧО. – Ф.148. – Оп.1. – Спр.61. – Арк.73 зв.
- ⁵⁸ *Ростиславов Д.И.* Опыт исследования об имуществах и доходах наших монастырей. – Санкт-Петербург, 1876. – С.83.
- ⁵⁹ ЦДІАУК. – Ф.826. – Оп.1. – Спр.36. – Арк.127.
- ⁶⁰ Інститут рукописів Національної бібліотеки ім. В.Вернадського. – Ф.ХІІІ. – «Архив Синода» – №6238. Ведомость Медведовского монастыря за 1766–1772 гг. – Арк.3, зв.
- ⁶¹ ЦДІАУК. – Ф.183. – Оп.1. – Спр.16. – Арк.85.
- ⁶² *Похилевич Л.* Указ. соч. – С.687.
- ⁶³ *Мариновський Ю.Ю.* Черкаська минувшина... – С.93.
- ⁶⁴ ЦДІАУК. – Ф.183. – Оп.1. – Спр.466. – Арк.272–282.
- ⁶⁵ Там само. – Ф.826. – Оп.1. – Спр.33. – Арк.1–5.
- ⁶⁶ Там само. – Ф.183. – Оп.1. – Спр.552. – Арк.30–53.
- ⁶⁷ *Мариновський Ю.* Куполи над Тясмином... – С.11.
- ⁶⁸ Там само.
- ⁶⁹ Там само.
- ⁷⁰ Там само.
- ⁷¹ *Мариновський Ю.* Черкаська минувшина. – С.92–94; *Кукса Н.* Вказ. праця. – С.130.
- ⁷² Киевские епархиальные ведомости. – 1867. – №5. – С.130; Православное обозрение. Часть официальная. – 1867. – №3. – С.115.
- ⁷³ Киевские епархиальные ведомости. – 1867. – №5. – С.130; Памятная книжка Киевской губернии / Под ред. Н.Чернишова, 1857. – 385 с.
- ⁷⁴ ЦДІАУК. – Ф.183. – Оп.1. – Спр.552. – Арк.30–53.
- ⁷⁵ *Мариновський Ю.* Куполи над Тясмином. – С.8.
- ⁷⁶ *Лебединцев П.* Указ. соч. – С.46.
- ⁷⁷ *Мариновський Ю.* Куполи над Тясмином. – С.8.
- ⁷⁸ *Степаненко Г.В.* Православне парафіяльне духовництво на українських землях Російської імперії в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 рр.) // *Укр. іст. журн.* – 2004. – №5. – С.45–65.
- ⁷⁹ *Мариновський Ю.* Куполи над Тясмином. – С.10.
- ⁸⁰ МПД автора: *Гарбуз К.П.*, 1924 р. н.

- ⁸¹ ДАЧО. – Ф.Р-228. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.52.
⁸² Там само.
⁸³ *Мариновський Ю.* Куполи над Тясмином... – С.10–11.
⁸⁴ *Кукса Н.* Вказ. праця. – С.130.
⁸⁵ *Мариновський Ю.* Куполи над Тясмином... – С.12.
⁸⁶ Там само.
⁸⁷ Там само.
⁸⁸ Там само.
⁸⁹ Там само.
⁹⁰ *Кукса Н.* Вказ. праця. – С.130.
⁹¹ МПД автора: *Возкогон Л.М.*, 1924 р. н., с. Новоселиця.
⁹² МПД автора: *Лавріненко С.М.*, 1927 р. н.; *Філоненко Я.Т.*, 1917 р. н.
⁹³ *Кукса Н.* Вказ. праця. – С.130.
⁹⁴ Там само. – С.131.
⁹⁵ Там само. – С.130.
⁹⁶ МПД автора: *Легоняк Б.В.*
⁹⁷ Там само.
⁹⁸ МПД автора: *Петюренко І.І.*, 1938 р. н.
⁹⁹ МПД автора: *Литвин Г.П.*, 1947 р. н.
¹⁰⁰ Основні заходи відтворення визначних пам'яток історії та культури України // «Пам'ятки України: історія та культура». – 1999. – №1. – С.109.
¹⁰¹ ЦДАУК. – Ф.826. – Оп.1. – Спр.43. – АРК.17.

The author of the article presents the history of Medvedivskiy Mykolaiv Monastery, its participation in Koliivschyna events and educational activities, traces the development of monastery architectural complex basing on archival documents and field research work.

О.П.Рєєнт*

УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКІ ВЗАЄМИНИ У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.: ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ

У статті здійснюється ретроспективний огляд періоду становлення українсько-білоруських взаємин (ХІХ – початок ХХ ст.), визначається їх характер, система взаємовпливів.

За останні роки історичне знання в Україні зробило величезний поступ. Українська історична наука позбувається ідеологічного тягаря й упевнено крокує вперед, інтегруючись в європейський та світовий науковий простір. Нині вітчизняна історіографія гостро відчуває потребу в об'єктивній оцінці складного шляху свого становлення за умов бездержавності. Надзвичайно важливим на цьому шляху було ХІХ століття, яке, насамперед, можна розглядати не тільки як період становлення українського націоналізму й української нації, а і як добу фактичного інституювання національних історій (як російської, так і української та білоруської).

Національний ренесанс, започаткований у другій половині 1980-х рр. перебудовою, призвів до політизації етнічних груп, що проживали як на терені СРСР у цілому, так і в Україні зокрема. Становлення незалежної української держави супроводжувалось поступовим усвідомленням необхідності гарантування прав національних меншин. Виникла необхідність ретельного та всебічного дослідження міжнародних норм, визначення їх статусу, а також запроваджен-

* *Рєєнт Олександр Петрович – д-р іст. наук, професор, член-кореспондент НАН України, заступник директора з наукової роботи Інституту історії України НАНУ.*